

közeli rokonaira hagyta hatalmas vagyonát, az örökség legfőbb kedvezményezettje George Cavendish volt, Devonshire negyedik hercegének egyik fia (maga a herceg Henry Cavendish első unokatestvére volt) és az ötödik herceg öccse (George anyja Charlotte Boyle volt, Berlington harmadik grófjának a lánya). George egyik leszármazottja, William nevű unokája lett Devonshire hetedik hercege, miután a hatodik herceg, aki sohasem nősült meg, 1858-ban meghalt. Ez volt az a William Cavendish, aki miután vas- és acélrészvények okos forgatásával tovább gyarapította a család vagyonát és aki (számos egyéb tevékenysége

mellett) kilenc éven keresztül a Cambridge-i Egyetem rektoraként működött, az 1870-es években saját vagyonából felajánlotta a cambridge-i Cavendish Laboratórium létrehozásához szükséges összeget”.

Mindezzel együtt a mű jelentős és fontos vállalkozás a tulajdonképpeni természettudomány történetének a bemutatására Kopernikusz művének megjelenésétől egészen napjainkig. A könyv végén az ajánlott irodalom felsorolása, továbbá a felhasznált irodalom jegyzéke, végül a név- és tárgymutató hasznosan egészíti ki a könyv szövegét.

Berényi Dénes

Bödök Zsigmond: Nobel-díjas magyarok

Helikon Kiadó – Nap Kiadó, Dunaszerdahely, közös kiadás, 2004. 188 lap

A címe szerint a magyar Nobel-díjasokról szóló alig 200 oldalas szép kiviteli könyv valójában nem csak a Nobel-díjasokról szól, hanem valóságos „tárháza” a magyar és magyar származású nemzetközileg elismert és kiemelkedő tudósokra vonatkozó információknak. Ennek megfelelően a könyv három részből áll. Az első valóban a Nobel-díjasokkal foglalkozik, a második címe „Akik megérdemelték volna...” és a harmadik, az Appendix című, a legkülönbözőbb nemzetközi kitüntetések ismerteti, illetve azokat a magyar tudósokat sorolja fel és mutatja be, akik ezekben részesültek. A rövid előszó után Nobel Alfréd életrajzát és a Nobel-díj történetét olvashatjuk, a könyv végén pedig a felhasznált és az ajánlott irodalmat.

Az első résszel kapcsolatban rögtön felmerül a kérdés, hogy ki is tekinthető *magyar* Nobel-díjasnak. Az, aki Magyarországon elért eredményeiért kapta a kitüntetést,

vagy aki bárhol is érte el az eredményeket, de magát magyarnak (esetleg magyarnak is) vallotta, vagy aki Magyarországon született (itt újabb probléma lehet, hogy a mai vagy a történelmi Magyarország területén)? Esetleg már nem is Magyarországon született, nem is vallotta magát magyarnak, de „magyar származású”!

Lehetséges az is, hogy a magyar állampolgárságukat tekintjük magyaroknak, ti. voltak olyanok, akik mikor már külföldön dolgoztak, sőt akár a díjjal történt kitüntetés idején is magyar állampolgárok voltak. A szerző *mindezen* szempontokat együttesen alkalmazza a magyar Nobel-díjasok számbavételénél. Így pl. a Gajdusekről szóló rész – szerényen – azzal a címmel szerepel, hogy „Daniel Carleton Gajdusek magyar gyökerei”. De így kerül bele pl. Polányi János, aki nem Magyarországon született, nem is beszél magyarul, és a – hírek szerint – nem is tartja magát magyarnak, Vagy Wie-

sel Elie, aki bár beszél magyarul, és a történelmi Magyarország területén (Máramaros-sziget) született, de magyar voltát – ha szabad így fogalmazni – inkább tagadja, mint megvallja. Így „jön össze” összesen 17 „magyar” Nobel-díjas. Itt jegyezzük meg, hogy a tartalomjegyzékben bizonyos pontatlanságok vannak: pl. az oldalszámok nem helyesen vannak feltüntetve egyes esetekben, vagy Avram Hershko a könyvben szerepel, de a tartalomjegyzékben nem.

Kétségtelen, hogy pl. nehéz lenne olyan tudósokat „kizárni” a magyar Nobel-díjasok közül, akik bár minden eredményüket külföldön érték el, mint Wigner Jenő, de aki így vall magyarságáról. „Egyszerű magyar dalok és versek, amelyeket 1910 előtt tanultam, ma is önként megszólalnak bennem. Az Egyesült Államokban eltöltött hatvan esztendő után még mindig inkább magyar vagyok, mint amerikai, az amerikai kultúra sok vonása mindmáig idegen maradt számomra. Budapesten sokkal több elmélyült beszélgetést hallhat az ember a kultúráról, mint az Egyesült Államokban. A magyar költészet talán a legszebb Európában...” Érdekes megjegyezni, hogy Wigner Jenő az ötvenes években az Amerikai Fizikai Társaságnak az elnöke volt.

Végül is a szóban forgó részben szerepelnek a jól ismert, sokszor emlegetett nevek: Lóránd Fülöp, Bárány Róbert, Zsigmondy Richard Adolf, Szent-Györgyi Albert, Hevesy György, Békéssy György, Wigner Jenő, Gábor Dénes, Harsányi János, Oláh György, Kertész Imre, Avram Hershko, továbbá a fentebb már említett Polányi János, Wiesel Elie, Daniel C. Gajdusek. Szerepel azonban két kevésbé ismert díjazott is, akik – legalább is a recenzens számára – újdonságot jelentettek.

Friedman Milton, 1976-ban kapta meg a közgazdasági Nobel-díjat. Bár ő maga New Yorkban született, de szülei mindket-

ten beregszászi születésűek voltak. *Majláth Judit pedig* Béke Nobel-díjat kapott 1997-ben a taposóaknak betiltásáért világszerte folytatott küzdelméért. Majláth Judit Budapesten született (1941), és 1956 novemberében menekült el Magyarországról.

Érdekes ebből a szempontból megjegyezni, hogy mind a magyar Nobel-díjasok, mind a könyvben később tárgyalt „hírességek” esetében az látható, hogy a 20. században azok döntő többsége vagy a jobboldali szélsőségek elől menekült el Magyarországról (20-as évek eleje, a 30-as évek vége és a 40-es évek első fele), vagy a baloldali szélsőségek elől (a tízes évek vége, a 40-es évek második fele és 1956-tal kapcsolatosan).

Még két megjegyzés a könyvnek ezzel a részével kapcsolatban. Az egyes Nobel-díjasokról egy-egy változó hosszúságú cikk szól (a legrövidebb egy oldal, de van több is, amelyik 5-6 oldalas). Ezekben röviden megtaláljuk a legfontosabb életrajzi adatokat, pályájukat, és azoknak az eredményeknek közérthető rövid leírását, amelyekért a kitüntetést kapták. A szöveget fénykép és sok esetben ábrák, levelek, oklevelek faksimiléje egészíti ki. Ugyancsak ebben a részben található egy „Az irodalmi Nobel-díj és a magyarok” című betét, amelyben a magyar nyelvről – és ennek megfelelően –, a magyar irodalomról – annak különállásáról az európai nyelvek családjában – értekeznek.

A könyv második és harmadik részének oldalszáma együtt kb. felét teszi ki a könyvnek. Az „Akik megérdemelték volna...” rész szerkezete hasonló a Nobel-díjasokéről szóló részéhez egy rövid bevezetéssel a „marslakókról” és a nemzetközi diákolimpiákról. Megint csak azt lehet mondani, hogy számos jól és kevésbé jól ismert tudós (név szerint Eötvös Loránd, Zemplén Győző, Kármán Tódor, Polányi Mihály, Szilárd

Leó, Teller Ede, Lánosz Kornél, Neumann János, Bay Zoltán, Selye János) mellett itt is szerepel a recenzens számára ismeretlen név is.

György Pál, több más jelentős eredmény mellett a B₆ vitamin felfedezője, aki Nagyváradon született (1893), és a Budapesti Tudományegyetemen szerzett orvosi diplomát, tudományos pályáját Németországban, Angliában és Amerikában futotta be. Mind ő, mind az ebben a részben szereplő többi tudós is számos tudományos kitüntetésben részesült és volt, akit a Nobel-díjra többször is felterjesztettek (pl. Eötvös Lorándot háromszor is).

A harmadik rész („Appendix”) igen gazdag információkban, és a benne szereplő tudósokat tekintve (mintegy félszáz név), és több fejezetre oszlik. Mindjárt bevezetésében két tudós névszerint külön ismertetésre is kerül, nevezetesen az erdélyi *Gaal Sándor*, aki többek között feltalálta a ciklotron elvét, és a budapesti *Frank Gábor*, aki a CT (a komputer-tomográf) elvi alapjait vetette meg. Különben mindkét kutató neve gyakorlatilag ismeretlen a nemzetközi tudományos közvélemény előtt.

„A 20. századot Budapesten csinálták” fejezetben a nukleáris energetika, a számítástechnika, a repülés és űrhajózás, valamint a távközlés fejlődésében jelentős eredményeket – általában külföldön – elért, nemzetközileg különösen elismert több, mint húsz tudós munkássága kerül röviden-hosszabban ismertetésre.

A következő fejezet a Wolf-díjas magyarokat ismerteti. Összesen nyolc ilyen tudós van. A Wolf-díjat 1978-ban egy magánszemély alapította, és igen nagy tekintélyre tett szert. Ezt a kitüntetést mind a természettudományok különböző ágaiban, mind a művészetek (festészet, szobrászat, építészet, zene) terén elért eredményekért lehet elnyerni. Mivel matematikai Nobel-

díj nincs, a matematikai eredményekért kapott Wolf-díjat a Nobel-díjjal egyenrangúnak tekintik.

Külön rövid fejezet szól az amerikai „National Medal of Science” magyar kitüntetettjeiről (összesen kilenc), és egy hosszabb a Royal Society magyar tagjairól¹ (alapítása óta 23 tudós), illetve a Royal Society azon kitüntetéseiről, amelyekkel magyar tudósokat tüntettek ki (hét ilyen van). Ezek közül a kitüntetések közül egyet, a „Dennis Gabor Medal”-t pedig magyar tudósról nevezték el (ez a kilenc „medal” egyike).

A könyvet két további fejezet zárja. Ezek közül az egyikben azok a nemzetközi díjak kerülnek felsorolásra, amelyeket magyar tudósokról neveztek el (összesen 16-ot), míg a másikban azoknak a magyar tudósoknak a nevét és eredményeik rövid ismertetését találjuk, akikről holdkrátereket neveztek el (ilyen is összesen 16 van).

Mindezek után annyi kritikai megjegyzés bizonyára megengedhető a kitűnő könyvről, hogy bár Jedlik Ányos „nem fért be” egyik kategóriába se, neki azért szerepelni kellett volna a könyvben valamilyen formában. A másik hasonló megjegyzés a Bolyai-díjra vonatkozik. A Magyar Tudományos Akadémia által alapított és az alapító levél szerint öt évenként kiadni szándékozott, először 1905-ben kiadott *nemzetközi* matematikai díj a maga idejében a Nobel-díjjal egyenrangú, azt kiegészítő matematikai díj volt, amit a díjazottak neve is fémjelez: Hilbert, Poincaré. A szóban forgó díjat az utóbbi években az Akadémia felújította, de jelentősége most már nem fogható ahhoz, amit a 20. század elején jelentett.

¹ Ez a fejezet egy rövid adatszerű összefoglalással kezdődik az egyetemek és a tudományos akadémiák történetéről.

A könyv információgazdagságával, érdekességével mindenkinek ajánlható, aki akár a természettudományok, akár a humán és társadalomtudományok területén tevékenykedik.

Az ismertetést végül a könyvből vett két hosszabb idézettel zárjuk. „Ha egyszer az eljövendő korok békés világának polgára áttekinti a civilizáció fejlődésének történetét, bizonyára elképedve konstatálja majd, milyen módszeres alapossggal és kitartással irtották egymást fajának korábbi egyedei, különböző vallási, ideológiai köntösbe öltöztetett hatalomvágyból vagy csak pusztá haszonszerzés céljából”. „A fizikai világot négy alapvető erő formálja olyanná, amilyennek látjuk: az elektromágneses, az elemi részecske gyenge és erős kölcsönhatása, valamint a gravitációs kölcsönhatás. A mai fizika talán leginkább kutatott területe éppen ezzel kapcsolatos, ugyanis nagyon valószínű, hogy ez a négy erő a világegyetem születésének pillanatában még egy

volt, csak később váltak szét. Napjainkban komoly erőfeszítéseket végeznek elméleti és részecskefizikusok, hogy sikerüljön megvalósítani a Nagy Egyesítés elméletét, amely alapvető jelentőséggel bírma világegyetemünk jobb megértésében. *Valamikor az emberiség hajnalán sem léteztek az országhatár, faj, nyelv, vallás fogalmak, csak később jelentek meg. Ma igen nagy erőfeszítéseket kell tenni, hogy úrrá lehessünk ezeken a szembeható erőkön.* Talán, ha egyszer sikerül megvalósítani az emberiség Nagy Egyesítését, kioltva az országhatár, faj, nyelv, vallás egymást taszító vak erőit, és az így felszabaduló hatalmas energiákat a globális intelligencia pozitív irányába sikerülne fordítani, talán akkor, de csakis akkor lesz túlélési esélyünk és elegendő erőnk, hogy sikerrel vegyük fel a harcot a világegyetem eme elhagyott sarkában a kozmosz hatalmával.” (Kiemelés tőlem – B. D.)

Berényi Dénes

Kajtár István: Bevezetés a jogi kultúrtörténetbe

Dialóg Campus Kiadó, Budapest–Pécs, 2004. 156 lap

A kultúrának az ókortól napjainkig szerkesztését képezi a jogi kultúra. Minden történelmi kornak, államformának, politikai rendszernek megvolt s megvan a maga sajátos jogi kultúrája, ami a jogi szövegek stílusától a jogalkotás és az igazságszolgáltatás csarnokainak építészeti jegyein keresztül a jogászok viseletéig rendkívül széles körben kifejezésre jut. E sajátos kulturális jegyek összegyűjtésére és elemzésére vállalkozott új monográfiájában Kajtár István, neves jogtörténész, a Pécsi Tudományegyetem professzora.

A jól tagolt, logikus szerkezetű könyv első fejezete a vizsgálat tárgyát körvonalazza. Rámutat arra, hogy a jogi kultúrtörténet alapvetően joghistoriai diszciplína, az egyetemes állam- és jogtörténet része, de határterületi diszciplínaként a társadalomtudomány sok más területével érintkezik, így például elválaszthatatlan a művelődés- és a művészettörténettől, s a történelem számos segédtudományától (címertan, pecséttan, inszigniológia, ikonológia).

A következő fejezet az alkotmányjog és a közigazgatási jog kultúrtörténeti jegyeit